

Pinus sylvestris

De wilde grove den is uitgestorven

Bos van grove dennen met kraaiheide in de ondergroei in Drente.

Foto's: Bert Maes

Naar schatting bestaan er op onze planeet zo'n 90 soorten dennen. Nederland is met één soort, de grove den, wel bijzonder karig bedeeld. De grove den behoort in ons land tot de meest algemene boomsoorten en is de meest aangeplante boom. Merkwaaardig genoeg echter is de soort als echt wilde, autochtone boom misschien wel uitgestorven.

Enkele jaren geleden deed het gerucht de ronde dat er nog echte wilde, inheemse grove dennen waren ontdekt in de omgeving van Oisterwijk in Noord-Brabant. J.F. Wolterson, een bomenonderzoeker van de Dorschkamp - nu Instituut voor Bos en Natuurbeheer - in Wageningen, die de grove den vele jaren heeft bestudeerd, stuitte tijdens een wandeling in het Oisterwijkse vennengebied op kapwerkzaamheden aan dennen en telde zo'n 300 uiterst dunne jaarringen aan de overgebleven stobbe. Eigenaardig is dat deze dennen een geheel van andere dennen afwijkende habitus hebben. Het schorspatroon van de stam is veel fijner en de kroon

valt op door een vollere naaldbezetting.

Onderzoek van de oude dennenopstand geeft echter aanleiding tot andere conclusies. De bomen blijken vrijwel zeker te dateren van een heideontginning uit 1797. Het is op zich niet onbelangrijk dat er uit die tijd nog zulke indrukwekkende en vitale grove dennen bewaard gebleven zijn. Zeker de moeite waard om hier zaad van te oogsten en verder te kweken. Ook voor de geschiedenis van de grove den en de heideontginningen is het een waardevolle populatie. In de buurt van Breda komen nog vergelijkbare dennentypen voor. Op verschillende plaatsen in ons land treffen we

nog wel oude dennenopstanden aan uit de late 18e en de eerste helft van de 19e eeuw, zoals in Gaasterland, op de Veluwe, bij Amerongen op de Utrechtse Heuvelrug, het Kootwijker Zand en in de duinen bij Schoorl. We kennen ook enkele oude voorbeelden van spontane dennenopslag die inmiddels een hoge natuurwaarde heeft gekregen, zoals op de Veluwe en de duinen ten noorden van Bergen.

Oorspronkelijkheid staat vast

De grove den is zonder twijfel een oorspronkelijke boomsoort in ons land. Op vele plaatsen is fossiel stuifmeel in de bodem aangetroffen. Het hoogtepunt van de grove den was kort na de laatste ijstijd, zo'n 13.000 tot 10.000 jaar geleden, samen met de berken. Daarna komen door klimaatverbetering de gemengde loofbossen op met eik, iep en hazelaar en neemt de den sterk af. Thans loopt de westgrens van de grove den ter hoogte van de Elbe. Het areaal omvat behalve Europa nog Klein-Azië en een aanzien-

n Nederland, of toch niet?

lijk deel van Siberië. De grove den zal vermoedelijk nog lang in beperkte mate in ons land aanwezig zijn geweest. Behalve fossiel stuifmeel wijzen toponiemen in die richting. Er zijn pootkaarten van de grove den bekend uit de 15e eeuw, zoals die van Oirschot uit 1447, waarbij het ongetwijfeld om inheemse plantmateriaal ging.

Een kleine kanshebber als autochtone den is de befaamde 'duizendjarige den' van Wolfheze. Deze den is volgens jaarringenonderzoek ongeveer 350 jaar oud en waarschijnlijk spontaan ingevangen door een zandwal. In de buurt komt een aantal dennen van hetzelfde type voor en dat zullen uitzaaiingen van de moederboom zijn. Een mogelijkheid is nog dat het hier een relict van een grotere populatie betreft. Dennenzaad kan wel 2 kilometer van de boom wegwaaien. Toch blijft het raadselachtig dat een boomsoort die op zandgrond zo gemakkelijk spontaan uitzaait, zo radicaal is verdwenen uit onze natuur en bossen. Een mogelijke verklaring is dat de karakteristieke groeiplaatsen van de grove den vanaf de prehistorie, maar vooral in de loop van de Middeleeuwen, volledig zijn omgezet in eiken- en berkenbos (meest hakhout), heide en stuifzand. Andere boomsoorten dan de grove den en heide waren toen economisch veel belangrijker.

Dennenzaad geïmporteerd

In de 14e en 15e eeuw kwamen er teelttechnieken van de grove den uit Duitsland beschikbaar. In 1514 liet Graaf Hendrik III van Nassau dennenzaad inzaaien op de plaats van het Mastbosch bij Breda. Het zaad was afkomstig uit Neurenberg. Sedert het begin van de 16e eeuw is dennenzaad uit allerlei landen geïmporteerd en toegepast. Wild ogende en schilderachtige vliegdennen in onze heidevelden zijn spontaan ontkiemde exemplaren van aangeplante bomen in de omgeving. In de duinen van Meijndel bij Leiden, komen spontane en curieuze dennen voor met lange zijtakken die naar de grond afbuigen. De meeste bossen van grove den in ons land, en dat zijn er heel wat, zijn aangeplant op de zandgronden en de voormalige heidevelden, vooral als werkgelegenheidsprojecten in de

Grove den met uitgestoven wortels op de Kabouterkensberg in Vlaanderen.

jaren '20 en '30. Met de vraag naar grenenhout voor de Nederlandse en Belgische mijnen nam de oppervlakte aan dennenbossen snel toe. Sinds de Tweede Wereldoorlog neemt de vraag naar mijnhout weer af. Grenenhout kan kwalitatief worden gerekend tot de beste van onze inheemse houtsoorten en het kan zich meten met menig tropisch hardhout.

Natuurlijke bossen

Vanwege de verminderde economische vraag naar grenenhout is er de laatste jaren veel belangstelling voor omvorming van eenvormige, jonge dennenbossen naar meer natuurlijke bossen. Allerlei vormen van natuurtechnisch bosbeheer staan daarbij ter beschikking, zoals het ringen van bomen om meer dood hout te krijgen, mozaïeksgewijs kappen om plekken te krijgen met natuurlijke verjonging, en het inzetten van grote grazers. Omdat de uitgangssituatie zo eenvormig is, kunnen we van deze maatregelen geen wonderen verwachten. Wel zien we dat de bosstructuur gevarieerder wordt. Er komen meer paddestoelen en mossen. Dennenbossen kunnen bijzonder rijk zijn aan paddestoelensoorten, met name mycorrhizasoorten. Gebleken is dat de mycorrhizapaddestoelen door luchtverontreiniging, vooral veroorzaakt door de landbouwmest, sterk achteruitgaan. Verondersteld wordt dat dit een van de oorzaken is van de achteruitgang van de vitaliteit van de grove den.

Op de grove den leven nog tal van dierlijke organismen, waaronder diverse insectensoorten. Sommige soorten komen voor op levende bomen, andere juist op afgestorven stronken.

Blijdschap om niets, een aantal jaar geleden. De ontdekte dennenopstand bleek gewoon te dateren van een heideontginning aan het eind van de 18e eeuw. De bomen mogen dan niet 'wild en autochtoon' zijn, belangrijk zijn ze wel degelijk.

'Duizendjarige den' bij Wolfheze, circa 350 jaar oud.

Bert Maes

B. Maes heeft een ecologisch adviesbureau in Utrecht en is deskundige op het gebied van inheemse bomen en struiken.